

Чурапчыга күн тахсар!

12+

2020 сыл
От ыйын
21 күнэ
оптуорунньук
№ 52
(11707)

САНА ОЛОХ

Чурапчы улуунун хаһыата • ХАҢЫАТ 1931 СЫЛ АЛТЫННЫ 15 КҮНҮТТЭН ТАХСАР • @sanaoloh

оптуорунньук: от ыйын 21 > сардаз от ыйын 22 > чэппиэр от ыйын 23 > бэтинсэ от ыйын 24 > субуста от ыйын 25 > баскыһыанньа от ыйын 26 > бэнидизинньик от ыйын 27

— НОВОСТИ РЕСПУБЛИКИ —

Ольга Балабкина: «Выезжающие на отдых за город обязаны соблюдать все меры предосторожности»

Эпидемиологическая ситуация в Якутии остаётся напряжённой. За минувшие сутки в республике зарегистрировано 53 новых случая коронавирусной инфекции, из которых в городе Якутске – 42, Верхоянском улусе – 5, в Алданском районе – 4 и по 1 случаю в Мирнинском и Нерюнгринском районах. Выздоровели – 98 человек. Об этом сегодня, 18 июля, в ходе традиционного брифинга сообщила вице-премьер Правительства Якутии, заместитель руководителя Республиканского оперштаба Ольга Балабкина.

Основные случаи, зарегистрированные в городе Якутске, связаны с острыми респираторными заболеваниями в виде повышенной температуры и первой стадии пневмонии, в результате чего также проявляются симптомы COVID-19. Сегодня все 42 человека

госпитализированы в инфекционные стационары.

5 случаев в Верхоянском улусе связаны с контактами заболевших, которые возникли среди одного из медицинских учреждений. «Ситуация в Верхоянске находится под контролем. Я прошу жителей посёлка Батагай не переживать и не нервничать, местные

власти держат эпидемиологическую ситуацию на ежедневном контроле», – сообщила Ольга Валерьевна.

4 случая в Алданском районе связаны с контактами заболевших в Томмотском психоневрологическом диспансере и по одному случаю контактных дали Мирнинский и Нерюнгринский районы.

«В городе Якутске на сегодняшний день 11 зданий используются в качестве инфекционных стационаров. Мы по итогам этой недели с учётом тенденции снижения заболеваемости на территории города Якутска будем принимать решение о сворачивании части стационаров и принятии мер по уменьшению количества коек. В районах республики работа по снятию части коек уже начата, так как наблюдается определённая тенденция снижения заболеваемости», – пояснила вице-премьер.

Кто принял решение ехать за город, должны соблюдать все санитарно-противоэпидемиологические меры,

чтобы не допустить увеличения количества заболеваемости, и чтобы врачи и медицинские работники тоже смогли отдохнуть и перейти к нормальному режиму работы.

«Из города Якутска 11,5 тыс. детей выехали отдыхать в районы республики. Все эти ребята поставлены на учёт, но мы знаем, что часть детей и родителей не выполнили обязательные условия самосознания в течение 14 дней после приезда в район. Большая просьба органам местного самоуправления взять этот вопрос на контроль для того, чтобы медики могли вести профилактическое наблюдение за состоянием здоровья этих ребят. Прежде всего, это необходимо для того, чтобы мы смогли начать новый учебный год уверенно и избежать не только коронавирусной инфекции, но и таких заболеваний, как ангина и ОРВИ», – резюмировала по итогам брифинга Ольга Балабкина.

Пресс-служба Главы Республики Саха (Якутия) и Правительства Республики Саха (Якутия).

— ОТ-2020 —

Билигин от үлэтин үгэнэ

Улууспутугар кураан күнү-дьылы баттаһа, бары хаһаайыстыбалар күүрээннээх от үлэтин үгэнэ сүлдьүлүлэр. Быыл улууспутугар оттоһун былаана – 39857 туюнна. Улуустаабы тыа хаһаайыстыбатын салалтатын туһааннаах отдела иһитиннэрбитинэн, от ыйын 20 күнүнээди туругунан, билигин ходуһа 854 тизиниикэ, 649 звено, 1682 отчут тахсан, уйгулаах сайыммыт күөх быяанын сомсор. Онуоха дьон сылтан сыл тизиниикэ эгэлтэтин атыылаһан, үлэ-хамнас биллэ чэппиэр, илии-көлө звенолара суохтарын да кэриэтэ буолла. Ол курдук, улуус үрдүнэн уопсайа 179 толору механизированнай звено баар. Оттон толору суох механизированнай звено ахсаана – 470. Билигин туругунан 4537,5 гектар ходуһа охсулунна, 3638 туюнна от бэлэмнэннэ. Ордук үчүгэй көрдөрүүлээхтэринэн билигин Одьулуун, Сылан, Муудай нэһиликтэрэ иһэллэр. Быыл сайын бэс ыйыгар курааннаатар да, улуус отчуттара туһааннаах сирдэригэр 30850 туюнна оту бэлэмнииргэ суоттаналлар.

Отчуттарбытар ситиһиллээх үлэни-хамнаһы баҕарабыт. Хотуургут кылаана сыппаабатын, үрдүк үүнүүлээх ходуһа күөх быяаныттан кудуччу астын, сыл тахсар оккутун этэннэ булунун.

“СО” кэр.

— КЭПСИЭХТИН БАҔАРАБЫН —

Үлэбэ дьулуһуу бастын холобура

олус кыһанар, сылгылар-сүөһүлэр кириэхтэрэ дьон манаан, күнү быһа даҕаны олорон сөптөөх киһи. Сибэкилэрэ кыратык “ыарыттыдаһтарына”. Семен дьонтон сүбэлэтэн-амалатан хайаан даҕаны эмтэтэлиир, онон үлэтин сезона түмүктэниэр дьэри дьаныардаахтык үлэһи дьон эрэнэбин”, – дьэри Николай Николаевич үлэһитин туһунан сүрдээх иһирэхтик кэпсиир.

Семен Кривошапкин – Хадаар нэһилиэгиттэн төрүттээх. Ого эрдэбиттэн доруобуйатынан хааччахтаах буолан, 20-тэн тахса сыл дьэбэ олорон баран, бу быыл санардыы үлэтин саҕалаата.

“Чурапчин нэһилиэгин дьаһалтатын кыттарохсунуу ыйтан дусгабар түһэрсэн, үлэһитин бэс ыйыттан саҕалаабылпыт. Мин көрөр-харайар сири бу Ленин аатынан болуоссат буолар, манна сибэкилэрэ уу кутарым, сылгыны ыраастырым таһынан, болуоссат иһинээди бөү-саҕы эмиз хомуйабын. Сибэкилэрим туруктара үчүгэйдэр, наһаа куйаас күннэр тураннар ардыгар күннэ кыралаан иккилиитэ уу кутабыт. Бу соторутаабыта от охсон, мунууһун бүтэрдэбит. Үлэһи сүрдээх үчүгэй эбит, күн аайы үөрүүнэн үлэбэр кэлэбин. Бастагы омуммар, сарсыарда 7 чаастан ыкса кыһабы дьэри сылдьарым (үөрэр). Салгыы үлэһиэхпин баҕам баһаам. Болуоссатынан үтүс киһи кэпэн аһар, оболоох ийэлэр дьаарбайаллар,

көрүүххэ наһаа үчүгэй. Түгэнинэн туһанан, олохтоох дьаһалта кэлэтиибигэр, үлэбэ ылбыттарыгар, улаханньык махтанабын, итиэннэ салаяаччыбар Николай Николаевичка үөрэтиитин-такайытын иһин диригинник махтанабын”, – дьэри Семен Федотович кэпсиир.

Ити курдук, Семен Кривошапкин бэйэтин кыһынан Чурапчы нэһилиэгэ чэчири тупсарын туһугар үлэһи-хамсы сылдьарын үөрэ көрөбүт. Бэйэтин биір баҕа санаата – сана уу шлангатын ылан, үлэтин чэпчэтиэхтэрэ дьэри эрэнэбит.

Сэмэн ЖЕНДРИНСКЭЙ.

Сылын аайы Чурапчы нэһилиэгин киинэ араас дьэрэкээн өгнөөх сибэкилэринэн симэнэн, харабы үөрдэ манньыллыта хаһыс да сылыгар барда. Бу барыта – нэһилиэк дьаһалтата уонна Николай Николаевич Новгородов салаяаччылаах, үлэһиригэр чакчы кыһамнылаах хамаанда үлэһитин түмүгэ буолар.

“Быыл 8 сиринэн 6 үлэһит үлэһи-хамсы сылдьабыт. Семен Федотович Кривошапкин быыл биһиэхэ саҕа үлэһи кэллэ, үлэһит уол дьэри бэлэтиибин. Бэйэтэ баҕа өттүнэн, анараа кыргыттар кыайбатах сыыс отторун үргэһэр. Кини көрөрүчээстэга бу Ленин аатынан киин болуоссат буолар. Үлэһигэр

КҮН БУОЛБУТ ОБОННЬОТТОР

(Сэрийн хэмийнзэвх дьунгнээх олохтон суруйааччы Федор Федорович Постников – Арчы кэпсээнгээр бэлэглэсэн)

1. Голые Б.Н. – Барытбан. Киши
миллисиз сыйлыгына. – Дыкууский, 2009.
2. Постников Ф.Ф. Дьол икки утбаа. –
Дыкууский, 1982.

НОРУОТ ХОРСУН БЫҢЫТА ӨЛБӨӨДҮЙБЭТ

75
КЫАЙЫ
1945-2020

**Бүгүнкү
балаба
Соловьев
нэһилиэгэ**

Соловьев нэһилиэгэ – Улуу Сэри сыйларыгар

Мырылаба 1932 с. олунуу 9 күнүгэр, райсэбиэт бэрэссэдээтэлэ, Субурууский Н.Д. кириэн, 2 тыа хаһаайыстыбатын артыала, 3 табаарыстыба холбоһуктаах уопсай мунууахтарыгар 116 хаһаайыстыбалаах "Саха АССР 10 сыла" (Автономия 10 сыла) колхозу тэрийбитэ. Адьыах хоһоот, олунуу 15 күнүгэр Мырылаба олохтоох болтоно, Хатылы дьонноро мунууахтаан, сирдэрин холбоон, 4-с Хатылыттан арахан тусла, ревкомовец Нестер Саввич Соловьев аатынан нэһилиэк буоларга биер киһи курдук куоластаан ылыннар. Мырыла туспа нэһилиэк буолар. "Кыһыл Харыйада", "Сардака" тыа хаһаайыстыбатын артыаһын дьонно холбоһууну сөбүлээн туран, көнүл ылан, үөһээ дойдоларыгар Хатылыга тахсан, онно тэриллэбит колхозостарга холбоһултара, Хажылах энээр олорор ыаллар 1935 с. "Амма Кыһата" колхозу тэрииммиттэрэ.

Мырыла сэри иннинэ

Мырылаба сэри иннинэ, 30-с сылларга дьон олоҕо эриэ-дахси буолбатах этэ, таннары түһүлэр бааллара, 1932 с. 116 хаһаайыстыба буоллабына, 1934 с. 90 хаһаайыстыба буолбута, колхозостан тахсы, атын сиргэ көһүү түмүктэригэр хаһаайыстыба ахсаана адыаабыта. Сүрүн биричиинэтинэн партия уураадын сыһа өйдөөһүнүн, ол аата производство сүрүн сирэстибэлэрэ, колхозка холбоһбут сүөһүлэрэ, сыттылар, оттуур сир, бааһына уопсайга баар буолуохтаабын, очотоогу салайааччылар үлэиһэни, олорор дьэни, чааһынайдарыгар хаалларбыт сүөһүлөрүн, ампаары, хотону, сыарҕаларын, өтүүлэрин, сүгэлэрин, бытархай тэриллэригэр тийэ холбоһултартар, түмүгэр тахсыбыта. Уураады сыһа өйдөөһүн, күөс өттүнэн холбоһууннар буолулаабыттара. 1932 с. 7628 ц. от оттоммут буоллабына, 1934 с. 7391 ц. от, ынах сүөһү 227 төбөтөн 1934 с. 170 төбө ачаабыта. Колхозу үрдүнэн 1932 с. 24445 келөһүн күн (салпыны кк) онотуллубут буоллабына, 1934 с. 22467 кк онотуллубут. Ыһы сирэ 40% кэнээбитин үрдүнэн, 1932 с. биер кк 6 солк 70 харчыга тэннэспит буоллабына, 1933 с. 4 солк 70 харчы, онтон 1934 с. 6 солк 90 харчыга тийбитэ. Репрессия да тийэс тыһа биллибитэ, колхозу бэрэссэдээтэлин Попов Мирон Михайлович оттоһун былаана туолбата, оту сытыпта дьэн үксэннэр, НКВД хаайылыгыгар хаайылыгыта, онно сырдык тыһа быстыбыта. Ол гынан, сэри сабаланын иннинэ, "Саха АССР 10 сыла" колхозу сыһа оннун булан, көнөн испитэ. 1940 с. ынах сүөһү 395 төбө, сылгы 439 төбө тийбитэ, ыһыга 1 гааттан 2,2 ц. үүнүүнү ылбыттара, 13960 ц. от оттоммута.

Буйуннар сырдык ааттарын үйэ-саас тухуры умнубаппыт

1941 с. Аба дойдуну көмүскүүр сэри сабаланаар, 3 сыллаах сүт-кураан буолбута. Сэригэ, үлэ фронулар 97 киһи барбыта, 43 киһи сэри толоонугар хаалбыта. Мырыла ыччаттара саха аатын түһэн биэрбэтэхтэрэ. Бастакы ынырыга 1941 с. сэри толоонугар хороунуу сэрмиллэн охтубут буйуннарбытын ааттыр буоллаха: Сергеев Савелий Дмитриевич- лейтенант, взвод хамандыра, "Кыһыл Сулус", Аба дойду сэриитин 2 истизлэнэ бойобуой уорданынан наҕараадаламмыта, 1944 с. сэри толоонугар охтубута. Семен Степанович Попов - снайпер, сүүһүнэн өстөөбү кыдыйан хаһаакка тахсыбыта, 1943 с. сэри толоонугар охтубута. Петров Николай Дмитриевич 54-с кавалерийскай дивизия, 89-с полкага сэрмиллэн сылдьан, 1943 с. аатырбыт Ржев иһин кырыктаах кыргыһыга охтубута. Соловьев Петр Семенович-лейтенант СНБО-н бүтэрбитэ, 1940 с. ынырыллан барбыта, 207-с СД, 598-с стр.полка, пулеметнай взводун хамандыра, 1944 с. сэри толоонугар охтубута. Федоров Захар Иванович СНБО-н бүтэрбитэ, рота лейтенант-

политрук, 1944 с. сэригэ өлбүтэ, 1941 с. ынырыллыбыттан, эриллэн кэлбит буйуннарбыттан "Аба дойду сэриитин 2 истизлэнэ" бойобуой уорданынаах, нэһилиэтин өр сылларга салайбыт, таһаарылаахтык үлэлээбит Соловьев Дмитрий Семенович нэһилиэккэ сельсэбиэт бэрэссэдээтэлинэн, сэкиртээринэн өр сылларга үлэлээбит "Кыһыл Сулус" бойобуой уорданынаах Хомподоев Николай Николаевич, нэһилиэк рационализатора, энтузиаст үлэлэһтэ, арбаангы уонна илиини фронт кыттылааҕа Соловьев Андриан Тимофеевич уо.д.а. ааттаан туран, Берлингэ тийбит буйуннарбытын, "Аба дойду сэриитин 2 истизлэнэ" бойобуой уорданы кавалерын, таанка экипаһын хамандыра, старшай лейтенант Попов Василий Пахомович, "Бойобуой үтүөлэрин иһин", "Сталинград обороната", "Варшаваны боскоһуун", "Берлини ыһы" бойобуой мэтээлдрээх, рядовой Сергеев Дмитрий Лазаревич, тыһынанан буйуну өлөр өлүүттэн быһаабыт "Аба дойду сэриитин 2 истизлэнэ", "Кыһыл Сулус" бойобуой уорданы кавалердара, байыаннай-полевой хирург, майор Брыскаев Дмитрий Титович, "Албан Аат" бойобуой уорданынаах Сергеев Николай Антонович уонна үөһээ ааттаммыт буйуттарбыт Албан ааттарын кизн тутта ааттыбыт.

Тыыл фронттааҕар суолталаах этэ.

Сэригэ барбыттары солбуйан, кырдыабаатар, дыахталлар, оболор хаалбыттара. Тыылга, сэригэ курдук, байыаннай балаһыанньа билгэриллибитэ, нуорманан аһааһын опхотоммута 1941, 1942, 1943 сс. кураан буолан, сүт дыллар буолбуттара. Соловьев нэһилиэгэ Хоту көһөрүлүүгэ хабыллыбатааҕа эрэри, сүт-кураан дыллары кырдыабаатар, оболор, дыахталлар үлэ ыараханын эттэринэн-хааннарынан билгиттэрэ, колхозу сүөһүтүн, сылгытын ахсаанын энчирээптэтэхтэрэ, очотоогу ыанньыксыттар үүт ыамын түһэрбэтэхтэрэ, үлэ тиэмэлэтин аччылтаттар, 1940 с. ыһы 1 гектартан 2,2 ц буоллабына, 1944 с. 1 гектартан 11,75 ц үүнүүнү, 1946 с. 1 гектартан 4 ц ылбыттара, 1940 с. ынах сүөһү 395, сылгы 439 төбө эбит буоллабына, 1946 с. ынах сүөһү ахсаана 440 төбө, сылгы 489 төбө тийбитэ, 1940 с. колхозу валовой дохуота 240642 солк. буоллабына, 1946 с. 378304 солк буолбута, 1940 с. 1 кк 2 солк. 37 харчы буоллабына, 1946 с. 5 солк. 82 харчыга тэннэспитэ, 1940 с. 13960 ц. от оттоммут буоллабына, 1946 с. 15000 ц. от оттоммута. Бу адыаах сылларга көрдөрөрүнэн, биһиги нэһилиэк дьонно, оболор, дыахталлар, кырдыабаатар, сэри ыар кэмнэригэр куустэрин харыстаабакка үлэлээбиттэрэ фронтка курдук хорсун быһыны оҕорууга тэннэх. Нуорманан аһыллара, былааннарын аһара толороллоро. Нэһилиэккэ байыаннай кэм ирдэбилэ олохтоно, күннээби нуорма үлэбин толоруохтаахын, бүтэриэхтээхин, очоҕо эрэ көлөһүн күн аадыллар, нуорма бурдукун бизрэллэр. Кураан дыллар сатылааннар, сайынын ойуур баһаара, аһына өрө турар, уоту тохтогуу, умуллары, аһынагы утары охсуһуу бу барыта – тыылга хаалбыттар кыһаллара этэ. 1941-1943 сс. бурдук курааннаан үүммэт, колхозтаахтар дохуоттара суох буолан, эрдэ идэһэлэрин этэ бүтэн, хоргуйуу сабаланаар. "Чурапчы улууһа-Мырыла" кинигэ М.Н.Сибиряков суруйарынан, аабырынан, 75 киһи хоргууан уонна ас тийбэттигэн ыалдьан өлбүттэрэ дьэн, илэ харабынан көрбүтүн, кэлин кырдыабаатары кытта чуолкайдаан кэлэтииттэн суруйар, ол гынан хоргууан өлбүт дьон испиһизин аймахтарыттан көнүлүтэн, 32 киһини кэриэстэбил кинигэттигэр киллэртэрибитэ. Итинэн эбэн кэбис – хаайыга өлбүт 8 киһини. Ити дьонтон (75 киһи) түөрт уонган тахсата 1942-1943 сс. кыһынны сука түбөһэр дьэн, очотоогу салыанчыларбыт туох да мээрэни ылбатахтара киһини дьиксиннэрэр.

Амманьы быһыттааһын

Чурапчы көһүүгэ барбакка хаалбыт колхозостарыттан сэри сыйларыгар, тыылга саамай күөскэ, таһаарылаахтык үлэлээбит Мырыла, "Саха АССР 10 сыла", "Амма кыһата" колхозостарын үлэлиттэрэ буолаллар диэтэхпинэ, сыһылатым буолуо. Колхозтаахтар өссө бастын дьонноро Ааллаах Үүн таһааһын таһыныгар сылдыбыттара, "Автономия 10 сыла" колхозостан 16 киһи, 64 ат, "Амма кыһата" колхозостан 13 киһи, 52 ат таһаас таһыныгар сылдыбыттара. Былааннарын 173 % толорбуттарын архыын докумуона

туохтууру. Мырыла дьонно саха санаммат, өйүгэр баппат хорсун быһыны, үлэни көрдөрбүттэрэ 1941-1942-1943 сс. Амманьы быһыттаабыттара. Ол туһунан Собакин И.Г. ахтытын киллэрэбит: «1941-1942 сс. улахан кыһыллыаах кыһын буолла. Нуорматын толорбут киһиэхэ 300 гр. лэппиэскэни бизрэллэр. Ити кыһын миһин ыччат-комсомольскай звенотугар звеноодунан аһаатылар. Кыһынны ноһум таһытынан, хаар типтэриитин оҕорон, ити үлэни кыһыны быһа дьарыктанабыт. Сайын бурдук үүммэтэ, 20-тэн тахса дьон чулууга бары армияга барда. Кыһынны колхозка туох да дохуот суох сыла буолбута, адыаах кэтэх сүөһүлээх ыаллар күһүн биридди сүөһүлэрин өлөрөн сизн баран, эрдэ аһара бүтэн, аччыктыр кыһаллаларыгар ылларбыттара. Нуорма ылан сир бааттан саллааттар кэргэттэрэ барахсаллар, салаасканан кур киһи бааһынага таһаллара, очоҕо нуормаларын толордохторуна, 200-400 гр. дьэри бурдук бизрэллэр. Ити кыһаллаах кыһын райсэбиэт бэрэссэдээтэлэ Барашков Н.Н., колхозу бэрэссэдээтэлэ Изот Гурьевич Попов туруорууларынан Дьокуюскайдаагы уу хаһаайыстыбатыттан инженер тахсан, Амма уутугар, харыы буолар быһыты Тайэр Хайа аһынан, Хара Сыыр аллараа баһынан, Амма уутун кыаратар быһыты оҕорорго, ол дьон быһаардылар. Быһыт былаана манньк: 80 м. усталаах, 6 м. туоралаах быһыт уу кыһытынан, 6 м. үрдүк, 2 м. дириг сир, тон таастаах кумагы хаһан, остуолбалары туруоран, быһыты ойбоһугар икки өттүгэр тирэх остуолбалары туруордулар. Ампар ортотун олорчу толору кумахтаах таһынан кутан толордулар. Бу быһыты бастакы кыһын харыы иннэн, уу 1942 с. балай эмэ хочону ылбыта, онтон 1943 сыллаагы быһыты уу олорчу идэз барбыта, төһүргүз эрэ хаалбыта. Онтон бу үлэни ылпыт Попов Изот Гурьевич Саха АССР тыа хаһаайыстыбатыттан 500 солкубайдаах бириэмийэни ылбыта.

1943-1944 сс. кыһын эмэз үсүһүн, бу быһыт онугар эмиз быһыт онотуллуна, манна оройуон 5 нэһилиэтин колхозостарыттан кыттыны ылбыттара, үлэлиттэр Хатылы, Болтоно, Мындаагайы, Одьулуун нэһилиэтин дьонно уонна Соловьев нэһилиэтин икки колхозун "Саха АССР 10 сыла", "Амма кыһата" колхозостартан, онон барыта 80-ча киһи үлэлээбитэ, Тайэр Хайа аһыгар, хайа таһын суулларан, быһыгар иирэ талаагы сибээскэ курдук быраһан, таас булгунууах онорбуттара, манна кумагы, тааһы тизийэн кутууга, хастыы эмэ күннээх нэһилиэк туох баар келетэ, киһитэ барыта кыттан субуотунуулар буолбуттара, бу бастакы быһыт онугар онотуллубута, улахан тирэх баһаналары иккиһи саамай бэҕэ оҕуһунан суксууралаан тизийэн киллэрэллэр, биридди көлө ханан кыайбат модун мастарынан онороллор. Тааһы луомунан, хойгуонан эр дьон суулларан бизрэллэр уонна киһи көтөбөрүгэр сеп гына бытарытан алдыаталлар, ити таас булгунууах балаһан курдук быһылаах этэ. Ити сыала-бэтэрэ бизрэккэ онотуллубут мас быһыкка көмө буолан, мууһу харыы онорууга көмөлөһүөхтээх этэ да, көмө буолбатаа, ол сааһы муус күрдээн идэз барбыта. Булгунууагы, ампар быһыты опорчутун идэз барбыта. Ол дьыл 1944 с. өн саас буолан Амма уута халааннаан хочоо тахсыбыта, өн дьыл буолбута, а-диэн ахтан суруйбута, ("Мырыла ытык кырдыабаатар" - Дьокуюскай-2011 с., "Көмүөл" ред.148-149 стр.)

Колхозтаахтар от, бурдук хомуурун үлэтигэр сүткэн ситиһиллэрэ.

1943 с. сайыныгар Собакин И.Г. салайар бурдугун звенота Урэх төрдүгэр 6 гектар сана тизиллибит кырыс сиртэн, гектаран 15 ц. сэмизинэй, онтон Тайба төрдүн Чарыттан 20 гектардаах сиртэн, гектаран 12 ц. дьаарыса бурдугу ылбыттара, ол гынан бу үрдүк көрдөрүү колхозу уопсай көрдөрүүтүгэр таһаардакка, кыра буолан улахан болгомтону ылбатаа. Наһаа сүт дьыл кэнниттэн бу бурдук үүнэн, үлэ-хамнас күөскэ барбыта, аччыктаабыт, ырыт дьон сана бурдук лэппиэскэтин сизн, киллэрчичи оһон, үтүөрэн, көнөн хаалбыттара дьэн ахталлар.

1944 с. сааһы ыһыны сиһин куоттарбакка, эрдэ ыһан бүтэрбиттэрэ. Сайын буолан бурдук сыгар гына үүнэр, от бэҕэ үүнэр. Оттоһунна уонна бурдук ыһытыгар, хомууругар икки биригэздэ тэриллэр. Бастакы биригэздэ биригэдириинэн Батарин Гаврил Дмитриевич аһанар, биригэздэ ыччат звенотун Собакин Иннокентий Гаврилович, кырдыабаатар звеноларын-

Сергеев Кирилл Дмитриевич салайаллар. Хоту Тайба Төрдүн биригэздэтин, биер звенотын Николаев Поликарп Филиппович уонна бириин Чирков Лев Львович салайан, үлэлэтэллэр, биригэдириинэн Сергеева Елена Назаровна аһанан салайыта. Келенен от охсор массынаба Сергеева Мария Петровна уонна Брызгаева Ирина Никоновна үрдүк таһаарылаахтык үлэлээбиттэрэ. Звенотар икки ардыларыгар социалистическай куоталаһыны, хас декада аайы бэрэбиэркэлэнэн иһэр. Ычча комсомольскай звенота от хомууруга оройуонга бастаан 3 мизтэр дьыһынаа таһаһынан бириэмийэлэммитэ.

От үлэтэ этаннэ үрдүк таһынаахтык түмүктэнэр. Бурдук хомуурун үлэтэ сабаланаар. Звенотарга биридди көлө самоскидка үлэллэр. Ону таһынан сыппыт бурдугу сизрэлэнэн быһыы буолар. Ыанньыксыттар күнүскү ыамнарын ыан баран, биридди үчүгэй умурҕан устаа түтүгэ баайаллар. Кыра собуостук сыппыт бурдугу, самоскид иннигэр оболор сүүрэ сылдьан кыра собуу ураһаһынан букуйан туруоран, көбүтэн бизрэллэр, самоскид төһөнө-төһөн утары баран быһаллар, аһаардас биер эрэ өттүнэн. Оччоҕо сизн ылар, хааллабына сизрэлэнэн быһаллар.

Түтүк баайытын нуормата, биер удаарынай күннэ – 400 түтүк. Түтүк баайытыгар, көлө массынанан бурдук быһыытыгар бүтүн өрөспүүбүлүкэ үрдүнэн күрэхтэһиһэ бастыннар ахсааннарыгар, машинистарга Сергеев Дмитрий Кузьмич-1, түтүк баайааччыларга Давыдова Прасковья Николаевна, Брызгаева Ирина Никоновна, Беляева Мария Филипповна, Петрова Прасковья Николаевна, Кронникова Екатерина Афанасьевна кыайылаабынан буолбуттара. "Лучший машинист хлебоуборки", "Лучший сноповязальщик ЯАССР за 1944 г." аат иһэрлиһитэ, өрөспүүбүлүкэ Наркомыттан махтал сурук ылбыттара (Вклад народов Якутии в дело Победы 1941-1945 гг. - кинигэ 276-277 стр.). Колхоз 270 гектарга бурдугу ыстылпыттан 1 гектартан 11,75 ц. үүнүүнү ылбыта.

Ыччат-комсомольскай звенота үрдүк үүнүүнү ылбытын туһунан бу курдук кинигэ суруллубута: "Звено Иннокентия Собакина из колхоза им. 10-я ЯАССР Соловьевского наслега Чурапчинского района с участка 21 га сняло средний урожай 27 ц., притом участка 4,5 га сняло рекордный урожай по 45 ц. с га. Это достижение является невиданным в Якутии и вышел победителем Всесоюзного социалистического соревнования и награжденный ЦК ВЛКСМ и Наркомземом СССР" (Вклад народов Якутии в дело Победы 1941-1945 гг. - кинигэ 385 стр.). Манна туспа сытар Туолума урэх үрдүгэр баар Аранас Толоон дьэн 4,5 гектардаах сир, 1 гааттан 45 ц. үүнүүнү бизиртэ Саха сирин, Чурапчы улуутун үрдүнэн рекорднай үүнүү буолара устуоруйага умнуллуу суохтаах, куруук ахтылла туруохтаах. Бу дьүкүөрдээх үлэлэр түмүктэринэн ити сыл биригэдири Батарин Гаврил Лазаревич, тимир ууһа Семенов Конон Ефремович бастын от обустарааччы, түтүк баайааччы Брызгаева Ирина Никоновна уонна звеноод Собакин Иннокентий Гаврилович ССРС Наркомыттан "ССРС Тыа хаһаайыстыбатын туйгуна" бэлээнэн наҕараадаламмыттара.

Маньы таһынан 1945 сыл Петров Дмитрий Неодифович салайар сылгыһыттар звенолара Ефимов И.В., Богарытов П.Н., Федоров Г.Г. үрдүк көрдөрүүнү ситиспиттэрэ. 152 бизтэн, 142 кулуну тыһынаах илпиптэрэ.

Колхозу ыанньыксыттар үүт ыамын, төрүүх ыһытын таннары түһэрбэтэхтэрэ, сыллата көрдөрүүтүгэр үрдээн испиттэрэ, удаарынньык ыанньыксыттар: Собакина Ф.У., Сергеева С.С. Попова Т.С., Жиркова С.Л., Брызгаева Р.В., Собакина И.Д., Батарина И.Д., Собакина М.М., Попов А.М., Кривошапкина М.П., Кронникова Е.А. уо.д.а. Оскуола саастаах оболор бастыннар ахсааннарыгар кириэн, "1941-1945 сс. үлэзэ килбизин иһин" мэтээлинэн, улахан дьон кытта тэннэ Кронников Филипп Данилович, Сергеев Антон Мифанович, Собакин Николай Гаврилович, Петров Дмитрий Дмитриевич, Федоров Иннокентий Алексеевич наҕараадаламмыттара.

Соловьев нэһилиэтин дьонно, Аба дойдуну көмүскүүр Улуу Сэригэ, Кыһыны туһугар, сүт-кураан дылларга хоргуууну, өлүүнү-сүтүүнү көрсөн, байлэрин харыстаммакка геройдуу үлэлээннэр, туһунан да кэмэммэт суду кылааттарын киллэрбиттэрэ.

И.И. СОБАКИН,
кыраайы үөрэтээччи, Соловьев
нэһилиэтин түмэллин салайааччы

ХАРАХ УУЛААХ КЫАЙЫ КҮНЭ КҮННЭЭХ ДА ЭТЭ...

(Ийэм кэпсээнэ)

Ол кэм, 1945 с. ыам ыйын 9 күнүг, Кыайы күнүн тыннаах туошута, бу күнгэ 97 савастаах ыгак ийэм Анисия Гаврильевна Табышева маннык астар...

Мин 1943 с. Чурапчытаагы педагогический училищени сиптиилээхтик бүтэрэн, Одьулуунна сана учууталлыы сылдыарым. Баара-суба 22 савастаахлың, охуолабын, үөрэнээччилэрбин олус таптыарым.

Кыраалаах, тынны тыннаах, будулган туманнаах кылыны этэннэ туораан, сандал саас калэн, күмүт бараксан минчик-минчик сонньоон, халлаан сылпыйан, этэннэ күөхөс үктэнээр, бал диэтэр, ыалбыт, нэһилэ сылдыар Одрочмуйа эмээхсин хамаара-сиимара түргэттэн, киһи барыта сэргэхсийбит курдута. Ол кэмгэ хас күн ааһы бука бары хонтуора таһыгар ыйаанан турар улахан тап-тэллээр араадыһа туу кэпсириин манаһарбыт: - өстөөхтөр чулуйан, хөттөрүн эрэллэрин истар-билэр этибит, ол иһин дьон-сэргэ, оҕо - аймах санаата калэн оотору кыайы буолуо дик эрэнэн, саваскы ыһыга өрө куурулээхтик үлэлиир кама этэ. Онтон учууталлар, оҕолор охуолаба үөрэх сылын түмүктээр, бары да үөрэ-көтө сылдыарбыт.

Арай саваскы сырдык чабыл күннээх сарсыарда, ыам ыйын 9 күнүгэр, охуолаба бараары танна гурдаһына, Гаарил, олорор ыалым эбэ, дьибиттэн чугас баар үлэтигэр баран-баран, төттөрү сүүрэн киэрэн иһэн, микэ уонна карганигар: „Кыргыттар, Кыайы буолбут!“ - дик ааны аһан иһэн, улахан бабайтык ханытаата. Биһиги истибиппитин маннай итэбэйбэтибит, „Туох, туох диигин?“ - дикн хос-хос ыһытааччы буолубут, „Кыайы! Кыайы буолбут! Фашистар бариммиттэр! Райкомтан төлөпүннээтилэр, онон дьэ, кыргыттар, үөрэҥи тохтобут, бүгүн үөрэх буолбэт. Сэбиэдиһэйд билэр,“ - дикн биһир тыннынн субурутан кэбиһэб, ойон калэн нэһилэмитин кууһан ылла. Биһиги үтүөн куустуһан туран, кинигэ суруйалларын курдук, 1418 күннээх түүн үстата салбанан барбыт хара дьаадаах, кырыстаах сэрим дьэ бүлүтүтэн, аны хаан тохтубатыттан, үөрүүбүтүнн ытастыбыт, байэ-байэбитин аҕардаластыбит. Ол түгүннэ киһи да ытырыттан кыбыстыбатаба, Сыйдык күлүгэ суох харах уута буоллаба. Гаарил уонна бүгүн манча үөрүүтээх минтин буоларын

кэпсэтэ. Мин өрөгөйдөөх үөрүүнү кэпсэти охсоорук, охуолабар ойдуум. Үөрүүбүтүн атаарым сирин билбэт. Аара хонтуорага таарыйан бардым. Онно сэбиэт барассадаатала, оччолорбута Ботучин Никита Ильич дикн киһи этэ: „Анисия Гаврильевна, иһиттин иһи Гааритан - Кыайы! Кыайы буолбут! Фашистар бариммиттэр! Райкомтан төлөпүннээтилэр, нэһилэстэр баһаһэ, 8-с ыһыһаба калитулэцияба иһин баттаабыттар, онон дьэ, куурулаах Кыайы буолт тийэн кэлэ,“ Никита Ильич үөрбүт-хөппүт сирэйэ билгитин да харахлар көстөр курдук - бүгүн үөрэх тохтобуллар, минтин буолар, охон оҕолоргутун дьибэлэригэр тарбатын уонна дьонноругар минтиннэ кэллиннэр дикн илдьиттэн,“ - дикн өссө төгүл тоһоҕолоон эттэ. Охуолаба тийэбитим - тобус чаас чугаһабыт. Сэбиэдиһэйд Сэмэн Ыстапанаабыс кэлбит этэ. Оҕолор баһилэр мустубуттар, өттөн үөрэнэ кэлээхтээхтэрэ дии. Оҕолорбутун охуолабыт кыраый көрдүөрүгэр мустубут. Сэмэн Ыстапанаабыс уонна мин буолан кыайы буолбутун кыластык кэпсэттибит. Оҕолорбут хайдах ара маннай өйдөөбөтөх курдук санаата суох тураллар. „Хайа, иһиттигит дуо?“ - дикн Сэмэн Ыстапанаабыс иккисээн ыйытта - оҕолор байэ-байэһирин көрсөллөр, „Оҕолор, Кыайы буолбут! Кыайы буолбут!“ - мин хатылаан улахан бабайтык тоһоҕолоон эттим. Оҕолор барахсааттар дьэ, ол кэнниттэн: „Ураа! Ураа! Ураа!“ - бөгөтө буола түстүлэр ээ, үөрүүлэригэр өрүтэ эмиэрээмэхтээн ылпылар, куустуһаллар, кыргыттар харахтарын уутун оотору-оотору туора-маары соттолор. Бүгүн үөрэх буолбэтин, билгитин дьибэлэригэр баралларын эттибит уонна күнүс хонтуора таһыгар минтин буоларын туһунан дьонноругар тиздэллэригэр соруйдуубут. Оччолорго бары саһы сылдыабыт. Үөрэнээчилэрбит барахсааттар кылаастарыгар сырсан киэрэн, танас суумкаларын ылан үөрүүлээх сонуннарын кэпси, дьибэлэригэр сүүрүүнэн ыстанаахтаатылар. Мин охуолабтан төннөн иһэн эмиз хонтуорага таарыйдым. Колхуос барассадээтэ кэлбит. Киһи: „Анисия Гаврильевна, бөһүөлэҥ арбаа өтүгэр үрдүк халдыаһыга колхуос бурдук ыһар сонуога баар. Билгитин онно сир хорулааччылар үлэли сылдыаллар. Олорго тийэн бу үөрүүлээх сонуну иһитиннар,“ - дикн көрдөстө. Мин үөрүүнэн сөбүлэстим, оччолорго адр бөгө буоллабым дии. Сүүрэ-хаама

былаастаан саваскы чылыгырас уутун сана киллэрэн эрэр ыһыраас үрэххэ тийэн сэрэнэн-сэрэнэн күргэнэн туораатым. Баран иһэн саныбын - үөрэтэр оҕолорум төһө эрэ үөрэн-көтөн дьонноругар тийэн кэпсэтээхтэрэ буолла. Сэрингэ сылдыар дьоннордоох ыалларга сурук кэллэриннэ, соробор ону аахтара мингин ыһырааччылар. Онто суох ыарахон олохторуттан ажалара, убайдара этэннэ сылдыарыттан сорох кыһалбалара аһыһабыт курдук сананаллар. Сорохторго куһаҥан сурах, „хара сурук“ халан ыһыһы-сонһуу буолара. Биһирдэ үөрэтэр кылааһым оҕолоро нэһаа чуумпуран, күнү быһа биһир сүтүктээх оҕо хомолтогун үлэстан, чугастык ылыннан уху-суку сылдыахтаабыттар ээ. Мантан ылата аны ким даһаны „хара сурук“ тутуом дикн куттаммат буолуо этэ... Аны сэрингэ барбыт саллааттар дьибэлэригэр төннөллөрүн бары каталээхпит буоллаба.

Ону-маны эрпитэ саны-саны, халын хаартан сана босхолоһон эрэр халын чаран быһыһынан тийизхтээх сирбэр чугаһаан кэллим „Үлэли сылдыар дьоннорум төһө эрэ үөрэллэр-хөтөллөр,“ - оотору биһиги ээ үлэлиир киһи да киһи, түгэс көстүбэт сонһуор киэрэн кэллим. Мин собуруу өтүгүн кирибиппин, сир хорулааччылар миниттэн ыраах, хоту диэки иһи оһуһунан хорулгара сылдыаллар. Үксүлэрэ дьахталлар, кыргыттар... Биһир оҕонньордоохторо отуу таһыгар оҕу булуугун өрөмүөнүү олорор быһыһылаах этэ. Кыргыттар мин ханыһырын истэннэр, сүүрэн иһэрбин көрөннэр, оҕустарын тохтоһон, мингин кэтэһэн турдулар. Мин иһиннэ сылдыар үрүн былаалпын устан далбааты - далбааты сүүрбип, ханыһыһыбын.

Калин кыргыттар этэлэр: „Тый, бу учуутал кыас туохха итиччэ ыһаан кэллээҥи?“ - дикбиппит диклэр. „Кыайы! Кыайы буолбут!“ - дии - дии сүүрэн кэллим. Бу барахсааттар үөрбүтүрэн, мин кыайыны аҕалбыһым курдук мингин бары уочаратынан кууһахтаан, сахалы сырылааччы сыллаан ылпылар, ол киһи киһиэхэ саһаан тыннан кэпсэттэ дикти сырдык түгэнэ этэ, бал диэтэр, күлүмнэс күмүт күлүм ылпайан, эмиз биһиги үөрүүбүтүн үлэстан, тэннэ үөрэн иһэрийэ көрөр курдуга.

Кыргыттар оҕустарын түргэн бабайтык булурута охсон кэбистилэр. Дьэ, уонна мин сонумун ситэрэн: „Минитнэ бары киһир үһүгүт. Бүгүн улахан бырааһыннык.

Өстөөхтөр бариммиттэр, биһиги кыайыһыппыт!“ - дикн тугу билэрбиннэн тоҕо-хоро кэпсэттим.

Кыргыттары кытта үөрэ-көтө кэпсэтэн-кэпсэтэ, түргэн бабайтык бөһүөлэҥ кирибипит. Дьэ, күнүс минитиннэ дьон бөгө мустубут, бары кэлээхтээбиттэр. Оччолорго бөһүөлэҥ оччугуй этэ буоллаба. Дьобус мас тырыһына баара, олохтоохтор ону таһурунуну тураннар тыл этэр дьон иһаллар уонна бары үөрүү, ыһыс таһыһыһа бөгө. Бүгүн бырааһыннык дикн салалтабыт олохтоохторго сүөһү өлөрөн, киһи аһаардыһа эт түнэттэ. Үөрүү, сэргэхсийиһи бөгө. Эти да сизбөккэ сылдыар дьон буоллаһыт. Мин эмиэ нуормабын ылан дьоммор биһирдим. Эдар киһи быһыһынан үөрүүлээх муннах кэнниттэн мин аны Чурапчы минитинигэр, таарыйа, үлэһүүлүү ыстанным. Онно дьүөгэм Кэҥэ Баар - Таатта кыһа, киһиэхэ барабын. Эр тыныһыһыт дуо, Одьулуунтан Чурапчы чугас буоллаба дии, артыс кыаспыһаан Чурапчы минитнэ саһаланан эрдэһинэ, элээрдэн тийидикит. Дьон бөгөтө тобуоруспут, мустубут этэ. Бары сирэйдара- харахтара сырдаан үөрэ-көтө сылдыаллар. Оройуон тутуах саллааччылар бары кэлэн тыл эттилэр, мустубут бар дьонуну Улуу Кыайыһынан эбэрдалээтилэр. Оо, онно дьоннор үөрбүтүрэн! Сорох айманар, сорох ытыыр, сорох ылпыыр. Билгитнэ дикри олох умнубаппын, субу курдук өйдүүбүн.

Ураа да ураа! дии-дии куустуһа-куустуһа сыллаһаллар. ыһаһаллар. Ким сэрим тоһоһунгар охтубуттары, ким көһөрүүтэ баран хоруһуан өлбүттэри, ким сариптан этэннэ аргиллээхтээх дьоннорун санаан... аны санаатаха сарип сылларын ыар тыныһтан босхолоһон, ол онтон төлөрүйэн, ол онтон дьоллоһон... Дьон өрө дикри оһуһаһыһан, хормуосканан, баалааһыһан ыллаан, үнүкүлээн, дууһалара-сүрэхтэрэ чэпчээн, сарыһыһыһан сана айлаах олох саһаһанарын санаан, иһики олоххо эрэллээх тарбасыһыһа.

Сахалар, биһиги да, улахан үөрүүлээх түгэннэ харахпыт уулуһтан кыһыһыһаҥа үөрүүбүтүтэн ыһыар буолар эбиппит этэ. Дьон-сэргэ иһиннэ үөрбүтүн-хөппүтүн калин да буолар бырааһынныктарга түбэһэн көрбөтөбүм. Ити курдук, уһун олоһум биһир дьоллоох түгэһинэн 75 сыл анарва өттүгэр 1945 с. ыам ыйын 9 күнүгэр Улуу Кыайыһыны көрсүбүт түгэммин ааттыһыһы.

Сарип буолбэтин, хаан тохтубатын!

Светлана ЕГОРОВА (ТАБЫШЕВА) - ТУЛУУСААНА, 2020. Ыам ыйа. Дьобуускай - Холтоҕо.

— ЭТО — ВАЖНО —

Якутскэнерго напоминает о запрете выпаса домашних животных в охранный зоне

Специалисты Центральных электрических сетей ПАО «Якутскэнерго» обращают внимание владельцев домашних сельскохозяйственных животных на запрет их бесконтрольного выпаса вблизи действующих объектов электросетевого хозяйства.

К сельскохозяйственным животным относятся – крупный рогатый скот, лошади, олени и другие животные, содержащиеся в домашних хозяйствах граждан и сельскохозяйственных товаропроизводителей.

Граждане, ведущие личное подсобное хозяйство, обязаны соблюдать правила выпаса и прогона сельскохозяйственных животных, которые утверждены законодательными актами РФ.

В правилах четко прописано, что места выпаса и прогона сельскохозяйственных животных определяются органом местного самоуправления поселений и городских округов, кроме того, они должны быть согласованы с уполномоченным исполнительным органом государственной власти в области ветеринарии и администрациями.

Согласно правил, скот должен содержаться в соответствии с ветеринарными правилами в пределах земельного участка собственника, владельца, пользователя, находящегося в его собственности, владении, пользовании.

Запрещен выпас сельскохозяйственных животных в границах охранных зон линий электропередачи, трансформаторных подстанций, а также на территориях улиц, озелененных территориях, в рекреационных зонах земель населенных пунктов.

Разрешен выпас (выгул) скота на огороженных участках, либо на неогороженных пастбищах с использованием привязи, под надзором собственников животных или доверенных лиц (пастухов).

Помните, что бесконтрольное нахождение сельскохозяйственных животных вблизи энергообъектов опасно и может привести к их гибели.

Правила выпаса животных регламентируются следующими документами:

- Постановлением Правительства РФ от 24.02.09 г. № 160 «О порядке установления охранных зон объектов электросетевого хозяйства и особых условий использования земельных участков, расположенных в границах таких зон».

- Постановлением Правительства РС (Я) от 28.04.2011 г. № 178, где утверждены новые «Правила выпаса и прогона сельскохозяйственных животных на территории РС (Я)».

Пресс-служба Центральных электрических сетей.

Сэри кэмин оболоро

Ада дойдуну атайахтай уу курдук аймалыт, харах уутун кыа хаанмы, үрүсэни сүүрүтүрүтүт адырмакдаах сэрии түмүктэммитэ быйыл 79 сылын багымтээбит. Адырмак ахсманнаах саха моруотугар Ада дойдуну Улуу сэрииге өтөрүнүн өрүттүбүт охсууну онорбута. Күүстээх, кынаар өтө бары сэрииге барбыттар. Көмүсчүлүк чускайдааһынынан, "Лавасты" кинигэбэ суруллубутунан, Чурапчы оройуонунтан уонна атын сибдартан военкоматынан ынырыллыбыт Чурапчы дьомо барыта 2185 киһи буолбут. Кинилэртэн Үлэ фронтугар барбыт — 276 киһи, фронтта тийээн сэриилэспиттэр — 1909 киһи, кинилэртэн эргилилбэтэхтэр—1032 киһи.

Арыылаах нэһиликтэртэн уолсайа 71 киһи ынырыллыбыт. Олор истэригэр мин хос-хос эһэм Сивцев Роман Петрович эмиэ бээрэ. Кинилэр биригэ төрөөбүт бэйэ-эбиттэр. 4 уол, 1 кыыс.

Сивцев Пётр Петрович (1898 с. төрүүх) 44 сааһыгар, Сивцев Роман Петрович (1905 с. төрүүх) 37 сааһыгар, Сивцев Павел Петрович (1911 с. төрүүх) 30 сааһыгар, Сивцев Николай Петрович (1914 с. төрүүх) 27 сааһыгар уонна Пётр Петрович төрөппүт уола Прохорий Петрович (1924 с. төрүүх) баара-суоҕа 18 сааһыгар ынырыллан барбыттар.

Хос эһэбит Иулига Семеновна диэн кэргэннэнэн ити оҕолорунан. Адалара сэрииге барбытын кэчээт мыйа барахсан уоллаах-кыыс оболорун тулааһаастымаары, бары күүһүн-сатыылын бизээн, митэн-аһаан, кыаба тийэринэн көрөн-харайан испитэ. Онтуката баара, ордолуобут олох күүтүлүбүтүгэ өттүтүн өссө эбин күүдүбүтүн, аны хоту көтөрүлүү сардаламмыта.

1942 сыл сааһыттан халлаантан биэр хаалпыла таһааруу түспүккэ уот кураан буолбут Сүөгүмэччийэр күөх сира суох буолбут, күөллөр онойо уолбуттар. Арыыма дьомо бары сэрииге баран, үлэни кыайыт ырылхтар, оҕоньоттор-эмээхситтэр, оболор-дыахталлар, хаалбыттар. Бары-барыта муорманан үлэһиттэр буолбут. Ачыктааһын сардаламмыт, Ону көрүһүөт суолу булан' көтүөстөрү хоту балыктаа көтөрүт буолбуттар.

Оччолорго мин хос эһэм Сивцев Николай Романович 15, балта Елена Романовна 3 саастаахтара. Кинилэри кытта эбэлэр Анастасия Петровна Пётр Петрович кыыһынан Настялыын (1934 с.т.) бары биригэ айаннаабыттар.

Көтөрүлүүтүр чуурка көтүөһүлээх таһыга

онорбуттар, обус, ат көтүөһүн үлүн айан сардаламмыт. Ити курдук оҕоһун сатыы айаннаан, уонча хонугунан Аллараа Бастээхэ тийибиттэр. Борохуот кэлэ илик буолан, мин балааһаа, мин оҕуу оностон онно надияна устата аһаас халлаан аныгар кэтэһэн, тонгу-хатыа, өлүү-сүтүү сардаламмыт. Арбааттан күһүлү анысхан тымныы тыал сирдэлэмчү үрэрэ. Тыматан-сиппийтэн, онтон сиптээх хаартан чараас таһаһынан хаахалана сатыыллара да, туһата суоҕа.

Дьэ кэтэһиилээх борохуоттара 5 баржаалаах кэлбит. Онно Чурапчы оройуонун бары нэһиликтэртэн сүрдээх элбэх киһини элтии ыга сипсэн айаннаабыттар. Баржа түрүүмүр киһи киһитин билбэт үлүгэрэ, кыараҕаһа, хараката, сыта-сымара, салгына тийибэтэ...

Уунан устан айаннаан иһэн, хоргуйуу сардаламмыт. Эрдэттэн да ачык дьомо тымныынан, ыалдьан, мөлүөх өттүлэрэ өлүтэлээн барбыттар. Арыа айы тохтоон, өлбүт дьоморун көмөлөрө. Көмүөхтэрэ дуо, айаннаан иһэр дьомо, ыксалынан, таах кумаһынан тарыйан кэбиһээхтииллэр эбит.

Эдэһэһэнэ тийибиттэригэр бэлэм дьы-уот суоҕа, онно кыһын кыстыыр балаһаннарын тутуутугар түспүттар. Бу мин хос эһэм састыы оболор улахан дьому кытта тэннэ туох да үлэттэн туора турбакка аһаар кырыллыттан үлэһэн испиттэр. Ол курдук, көлөлөрө-суох буолан, эт илиилэринэн, санныларыгар маһы тыаппан таһыга үлэһээбиттэр. Кыргыттар хаары тарыйа-тарыйа адалыт сүөгүлэригэр өлбөтүтүнэн барбыттар. Тутуулар баһаана, астары да бараммыта, Ол кэчээ балыктааһынга үлэһээбиттэр.

Эһэм ахтылгыгар: Маннаабы күөллөр курдук буолуохтара дуо, устата-туората көстүбүт байбалларга кирибиппит. Кыһынны муус халына тибиилээх буолан 2 мистэрэбэ тийэ буолар эбит этэ. Сыра-сылба аһаардас муус хаһаага барара, ар дьом эрэ буолбакка, дыахталлар кынаар өттүлэрэ эмиэ көмөлөһөн муус хаһа сатыыллара. Билиги бултуур тэриллэригэр ылбат кизик дойдулара буолан, бастагы сып эрэй-мун, ачыктааһын -хоргуйуу бөбөтүн көрсүбүтүт. Сааһыгары бурдуктүгэтэн, элбэх киһини абыраабыттар. Тийибит кыһынмытын аһаран сайын арыкый да түспүбүтүт-диэн суруйбут.

Ийэлэрэ оболорун таһылаах хаалларар туһуттан, туос ачык дыахтар, эр киһилии үлэһэн хадьыктыктыга, тон мууһу хаһан балыктаа сатаабыта. Ону дьарамай киһи күүһэ-кыаба тийибэккэ, ыалдьан, 1943 сыл сааһыгар муус

хыйынаах. Эдэһэһэн буоругар көмүс унуоҕа хаалбыта. Эбэлэрэ Настя эмээһин эмиз үһүбүтүт. Төгүрүк тулааһа хаалбыт оболору имтаринээккэ туттар, Прибалтикадан көсө ытыллыбыт дьом оболорун кытары биригэ хааһына демэтигэр олохтообуттар. Кыраһый оҕуула баарыгар иккэ сып устата үөрэммитэ буолбуттар. Онтон үлүс сылларыгар аймактара Сивцев Николай Яковлевич ыарыһыан, төһөбүн диэн, оболору мунньан үһүөннэрин (Коля, Еля, Настя) дойдулларыгар адалтаабыт. Эһэбит хара өлүөр диэри хинизэх маһанара. Пётр, Павел, Проня ээһинэ, Николай аһар атаба суох инбэлиит буолан сэрииттэн төһөбүтүт. Онтон хос-хос эһэбит Роман Петрович сэрии талосунугар үйэ саастуһары хаалбыт...

Эһэбит Көтөрүлүүтүтэн дойдутугар калан көтүөһө араас үлэтигэр ылысбытынан барбыт. Уус-Алдантан төрүттээх, эмиэ бэйэтин курдук тулааһа, Мария Андреевна диэн кыыһы кэргэн ылбыт. Үлэбэ эдэрдэригэр эриллэбит дьом, дьы-уот туттан, 3 оболоммуттар. Биригэдиригэр таһынан нэһиликтин туһугар туһааннаах болпуруостары туруорсар актыыбынай уопастыбанньык быйытынан биллибит. Нэһилик Бочуоттаах Гражданина, оройуон сибистин дьыкутаата, Көтөрүлүү, Тыыл, Үлэ бэтэрээнэ 3 оболонон, 8 сылланан, 23 хос сылланан, 85 сааһыгар тийибэккэ, 2010 сыллаахха ыалдьан өлбүтэ.

Кини балта Еля Түөһэ нэһиликтэр Куликин Семён Григорьевич диэн киһиэхэ кэргэн тахсан 5 оболоммута, 9 сылланан, 11 хос сылланан. Бу сайын Арыылааха көлө сырылтыбына, Көтөрүлүү туһунан ахтылтын ылаары сыммытым, олох тугу да көспүрүм суох, оҕо эһим, тугу да өйдөөбөтүм диэхтээбитэ. Кини билигин 82-тэ, хараһынан инбэлиит. Онтон эдэһийбит Анастасия Петровна алын кылаас учууталынан Дьоксуускай куорат 7 № оҕуулатыгар 60 сыл аныккэ суох үлэһээбитэ, билигин пенсияба өлөрөр.

Устуруйа чакчыта көрдөрүрүнэн, улуус сэрии хонугугар Ийэ дойдуну иһин олорун толук уурбут буйуунарынааһар көтөрүлүүтэ иккэ төгүл элбэх киһитин сүтэрибит. Чурапчы Көтөрүлүүтэ- саха моруотун историктын сатуллубат чакчыта, быстыспат сорботу, улууспут устуруйатын уратыта.

Билиги билигин көтүлүк сайдыы суолун туһунан, эйэлээх халлаан аныгар үрээ-көтө оболорбут иһин олохторун харыстаабакка охсуспут дьоммутун, кинилэр хоодуот олохторун санаан, өйдөөн аһар ытык изэстээхпит.

Валерия СИВЦЕВА,
Чурапчы улутуһук Т.М. Көкөнүн аатынан
Арыылаах орто оҕуулатын 11 кылааһын
үөрэнээччигэ.

— БИИЭХЭ СУРУЙАЛЛАР —

Чурапчы бастагы волонтера

Мындааһайыттан төрүттээх Мария Иннокентьевна Дьяковская Сибирскай кэминэ Чурапчытаагы моруодунай оулука оҕуураһынан, курьерынан, хачылаарынан, охрани- нитынан барыта 25 сыл үлэһэн, пенсияба тахсыбыта. Марияны —Эбэ Маайаны Чурапчыга үлүс киһи билэр буолуохтаах. Күн ахсын оҕо булбака, хаһаан да туох эрэ соруктаах хаһаан-оһимэ, түбүтүр, күн солото суох сылдыар буолар. Дьэ, туох- ханнык дьарыктааһын, үлэһэрин авбан сиппээһин. Эбэ Маайа үлүс санаатынан кыаммат, дьыба оболор дьомго көмөлөһө сатыыр үгэстээх. Ол курдук, киһи итинник арыаба туу наадылалларын тиэрдэн бизэр, кэпсэтан-ипсэтан сэргэһитэр. Онно олус күүтүлүк киһилэрэ. Мария Иннокентьевнаны бастагы волонтердар хамсааһыннарын сардалабыт киһи диэхтэһитинэ да сыыспанпыт. Төгү диэтигэр, киһи аастыт үйэ 80-с —90-с сылларыттан, үлүс санаа илдьитэ буолан, кыаммат, сөбүтүк оболор көрдөрүлүрүн төлөрөн, тугу үлэһиттэрин дьылаарыгэр тиэрдэн үөрдэрэ-көтүтэрэ. Оччотооһу кэминэ волонтер диэн тыл суох эбитэ буоллаҕа.

Санаан сайын буһурук куйаһыгар, эбэтэр курулааччы түһэр эрдэх быйыгар барысатын аһаан оболорбут бөккөригэбит барахсанна күн ахсын адырттан элэнигэр дьэри киликтэһитин кэтэһэн ааттаах үлүн уочарака түбэһэрибит. Онно дьэ уочарат быйаарыта, перекличка, уот куйааска күтүк сирин былыдаһы, ардактаах күнүгэ харах сир көрдөөн мучумааннаһы бөбө буоларбыт. Аны

оолхуос оҕуттарыгар, лааһырдарга, балыыһаларга, кырдыабаастар илтаринааһтарыгар, маһыттарга хас күн ахсын эмиэ элбэх киһиэп ытылла- ра. Үлүс оҕо сайынны сыһыналана онно үксүн бүтэрэ диэтигэр сыһыспаным, Бука бары мийиккэ тийинии мөккүөрүтүр буоларбыт. Олус кыра атылаһааччылар кэлэн түһүккэ тийибэккэ, бытархай харчыларын түһэрэн эмиэ биир туһунан мучумааннаһы буолара. Дьэ, оннук хаһанар өйдүүр ааһааччы, бука, санаан ылан сонньуйан ылаарыт.

Оччолорго Мария Иннокентьевна киһыл, улахан үрүсээккээх буолара. Урааннаах уочарака буһан- хатан, хилиэһэригэр онно утан, уолсайа оболор кыамматтарга, кырдыабаастарга, үлэһтэн соһо булбат дьомго тиэрдэн бизэрэн абырыыр этэ. Онно киһини моруот талтаан "Үрүсээк Маайа" диэн ааттаабыта. Сорох билбэт дьом сансааран, итиччэ элбэх килиэһи киһиэхэ илдьэрин ыһытааччылар. Онуоха быйааран эттэххэ, "Айа, да! Кыһалба оностубатах киһи. Ити кэминтэн киһиэхэ төлө эрэ маһаналлар!" — диэн сансаараччы суох буолбатах этэ.

Билигин талыт бурдук ас арааһа оҕоһулар буолан кыһалбаны билбэппит. Хас бородуукта маһаһынын ахсын хамбаатык атылаһар.

Мария килиэп эрэ таһытынан мунурудаммат этэ. Аны элэтин- томторун, сана хаһыаты, ол-бу наадыар маһыларын атылаһан туһааннаахтарыгар тиэрдэрэ. Итинн таһынан кыһынны балтыларын, аймактарын үлэһээри, оболорун

көрсөр, уһууаанна, оҕуулааҕа илдьэр-аһалар. Оннук хас да көтүөһө сыһыннарын көрүстэ. Эрдэһүлүгэр да сыһынаар да буоллаһтарына, Эбэ Маайа тулуйан-тэһийэн онорбот — эдэр эрдэһинээх үлэһинэн, волонтерун үлэтин төлөрө, дьому-сэргэни сэргэһитэ ханна эмэ барыта баар буолар. Эбэтэр бэйэтэ да сэргэһийэ туһаары, "Арчы" дьыттигэр оһуохайга, араас быһастапкаларга сылдыар. Онно көрөөччү эрэ быйытынан сылдыбат — бэйэтэ онорбот хаамыскаларын, хаһылыктарын, хара түгэнэри туһарбит хаартыскаларын, Сталин мэтириэтин атылылар. Сайын ахсын Эбэтигэр кыһан туулаан, үлүтүлүт мундуһун былыдаһыгынан ылаһалар. Маайа барахсан аны биэр талаана — иэйиһэ кыһан хоһоон суруйар. Күннээһи буола туһар сонуннары хаһаһартан аһан, тэһэһисэртэн көрөн, олох оһууар үөһүгэр сылдыар. Аны хаһыакка, сурунаалга аһалыт, сөһүөригэр маһыһаалларын кыһыан ылан тизмэлэргэ наардаан, мунньан, альбом киһигэ бэһээттэтэр. Онно бэйэтэ суруйбут айымныылар эмиэ баар буолаллар. 14 томнаах дьикти кинигэтин аахыт киһи ому сыаналаабыт буолуохтаах. Мин утууһууһун умнан да туһан аһааччыбын.

Ити курдук, Мария Иннокентьевна үлүс санаатынан кыһаттанан, дьомго туһалааһы, кэрэ өйдөбүлү эрэ саһар баһалаах, дьикти дьарыктарынан дьому үөрдэ-сөхтөрө сылдыар. Кини — элбэх дьомтордоох, хаһын аймактардаах баай Эбэ Маайа дьомун аатын сүгэн, күн бүгүннэ дьэри түбүк үөһүгэр сылдыар кэрэ киһи.

Любовь Григорьевна ПОПОВА,
Хатылы нэһиликтин Бочуоттаах
олохтооһо, үлэ, тыыл, устуорт
бэтэрээнэ.

Олус астынныбыт, сөхтүбүт уонна үөрдүбүт

Билиги быйыл сайын төрөөбүт, үөрэммит, үлэһээбит оройуонмут кинигэр — Чурапчыга, Чапчаа Тумулугар, мин сайыныктар тахсан, сыһыана оболор, биэр дойдутаахтыт Мария Дьяковская ураты альбом-кинигэлэрин көрөн аһан, олус соһуйдуубут, астынныбыт.

Мария ити кинигэлэрин өр сыллар туһары хаһыаттартан мунньуубут ыстатыйаларын, хаартыскаларын наардаан, 14 альбом-кинигэни бэһээттэппит. Бу кинигэлэрин аһан, көрөн баран, олус сүһүн суһалаах, туһалаах эбиттэр диэн сыаналаабыт. Манна өрөстүүбүтүккэ, оройуонна ытыллыбыт араас тэрээһиннэр, араас тизмэлэргэ дьикти, сонун түгэнэр маһыһааллара кирибит буолан, оҕуула үөрэнээччиттэн сардалаан, устудьуоннар, үлэһиттэр, кырдыабаастар туһанаахтарынан сеп эбит диэн санааба кэллэбит. Кыра-улахан дааннайдары, күнү-дьылы, бараабакка, архыыттан хачыһан эрдэһимээк, бу кинигэлэртэн буларга табыгастаах. Онно 70 сааһын авспут пенсияһар киһи дьомго улахан туһаны онорбутун сыаналаан, сөһөн- маһтаһан, киһи атын үйэтигэрэ улуус, нэһилик дьаһаллара болбохторо ылаахтара диэн этиилээхпит.

Любовь Дмитриевна БАРАШКОВА,
Чурапчы улутуһун уонна Хатылы
нэһиликтин Бочуоттаах олохтооһо,
"Гражданский кинизин" бэһиэ
хаһаһына,
педагогическай үлэ, устуорт
бэтэрээнэ, "Учууталлар учууталлара"
бэһиэ хаһаһына.

